

A photograph of a sparrow perched on a rock covered in yellow lichen. The sparrow is facing right, holding a small insect in its beak. The background is a clear blue sky. The image is framed by a white border with a notch at the top right.

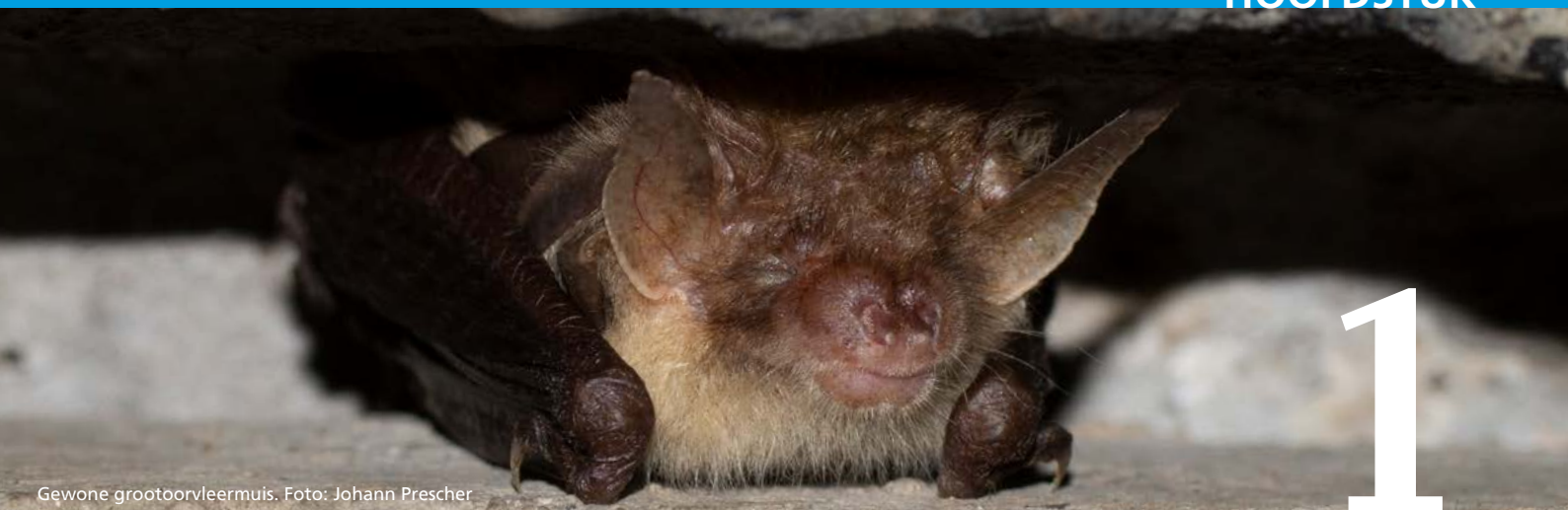
provinsje fryslân
provincie fryslân

Pre-soortenmanagementplan

Handreiking soorten- managementplan

Inhoud

1	Inleiding	3
1.1	Aanleiding	3
1.2	Wat is een SMP en waarvoor dient het?	4
1.3	Wat zijn de voordelen van een SMP?	6
2	Inhoud vereisten SMP	7
2.1	Juridische kaders en wettelijke vereisten	7
2.2	Nulmeting	10
2.3	Effectbepaling	13
2.4	Mitigatie- en compensatieplan	14
2.5	Monitoringsplan	16
2.6	Management en administratieplan	18
	Bijlage 1 Beschrijven van de ontheffingsvoorwaarden	21
	Bijlage 2 Beschrijven van de potentie-inschatting en verkenning	23
	Bijlage 3 Voorwaarden soortgericht onderzoek	24
	Bijlage 4 Specificatie van de onderzoekservaring	25
	Bijlage 5 Beschrijven van soortgericht onderzoek en rapportage	26
	Bijlage 6 Beschrijving van de effectbepaling	27
	Bijlage 7 Beschrijven van de mitigerende en compenserende maatregelen	28
	Bijlage 8 Aandachtspunten ecologisch werkprotocol en logboek	29
	Bijlage 9 Inhoud monitoringsplan	30
	Bijlage 10 Sleutelfactoren monitoring populatie-ontwikkeling (staat van instandhouding)	31
	Bijlage 11 Aandachtspunten bij opstellen van management- en administratieplan	32
	Bijlage 12 Contactgegevens provincie	33

Gewone grootoorvleermuis. Foto: Johann Prescher

Inleiding

1.1 ■ Aanleiding

Populaties van beschermde soorten staan steeds meer onder druk, ook in de stedelijke omgeving. Dit komt niet alleen door algemene milieufactoren en afname van insecten, maar ook door de toename van het aantal ruimtelijke ontwikkelingen en activiteiten in de bouw- en woningsector. Oorzaken zijn oplopende woningtekorten, de noodzaak voor verduurzaming en klimaatbestendig bouwen en verstening van tuinen. Deze toename zal de komende jaren zeer waarschijnlijk doorzetten.

Hoe slechter de staat van instandhouding (hierna: SvI)¹ van populaties wordt in gebieden met menselijke activiteiten, hoe groter de kans dat er frictie ontstaat met passieve soortenbescherming. Voor het verkrijgen van een ontheffing moet namelijk worden onderbouwd hoe mitigerende en compenserende maatregelen de negatieve effecten op de SvI voorkomen. De impact van activiteiten op de SvI is doorgaans groter als deze er al slecht voor staat.

De SvI van soorten kan beter worden beschermd als het leefgebied van soorten op populatieniveau wordt versterkt. Dit kan met een soortenmanagementplan (hierna: SMP). Voordeel van een SMP is de mogelijkheid om maatregelen te formuleren om op integrale wijze verschillende ecologische functies en structuren binnen leefgebieden te versterken en daarmee kaders te scheppen voor een duurzame populatiegroei. Daarmee kan de SvI van beschermde soorten worden versterkt, waarmee minder snel frictie ontstaat tussen menselijke activiteiten en soortenbescherming.

¹ De staat van instandhouding is een maatstaf die wordt gebruikt om de duurzaamheid van een bepaalde wilde dierpopulatie te bepalen

1.2 ■ Wat is een SMP en waarvoor dient het?

- De gebiedsontheffing van een SMP kan gelden voor meerdere activiteiten, waaronder ruimtelijke ontwikkelingen. Een reguliere ontheffing is voor een eenmalige activiteit, terwijl een gebiedsontheffing wel tien jaar geldig kan zijn. Een langere looptijd van de ontheffing is mogelijk. Met een SMP is vooraf namelijk al inzichtelijk gemaakt hoe de SvI van voorkomende populaties van beschermde soorten wordt behouden of versterkt in relatie tot de voorgenomen activiteiten. Dit gebeurt in de kern door:
- het treffen van maatregelen om negatieve effecten op beschermde soorten of beschermde onderdelen van hun leefgebied te voorkomen of te mitigeren;
- het treffen van maatregelen voor het versterken van het leefgebied van de soorten, waarmee kaders worden geschept voor een populatiegroei.

Voorbeelden van maatregelen zijn werken buiten een kwetsbare periode, zoals de broedperiode of het aanleggen van groene structuren, zodat een extra foerageergebied bereikbaar wordt vanuit een kraamverblijfplaats van vleermuizen.

Het SMP bevat ook gebiedsgerichte maatregelen ter versterking van het leefgebied. Deze maatregelen kunnen bijvoorbeeld bestaan uit aanleg en beheer van groenstructuren om soorten te helpen om essentiële habitats binnen hun leefgebied te bereiken. Daarnaast bevat een SMP met gebiedsontheffing ook mitigerende en/of compenserende maatregelen.

Bij maatregelen ter voorkoming van negatieve effecten (mitigatie) kun je bijvoorbeeld denken aan het 'natuurvrij' maken van gebouwen, zodat tijdens de activiteiten geen soorten worden gedood. Of door gebruik te maken van een type verlichting met een minder verstrend effect. Een voorbeeld van een compensatiemaatregel is het realiseren van een alternatieve verblijfplaats.

De maatregelen in een SMP sturen aan op het robuuster maken van populaties

Menselijke activiteiten en veranderingen in het leefgebied zorgen dan niet of minder snel voor een potentiële bedreiging voor de SvI. Daarmee streven we ernaar dat het in de toekomst ook mogelijk is om een ontheffing te krijgen wanneer dat nodig is. Zonder vele onzekerheden en extra inspanningen vanwege een ongunstige SvI. Voor het verkrijgen van een ontheffing is het namelijk wettelijk noodzakelijk om aan te tonen dat de activiteiten geen negatieve invloed op de SvI van beschermde soorten hebben.

Met monitoring houden we vinger aan de pols

Dit om inzichtelijk te maken of populaties daadwerkelijk positief ontwikkelen en of maatregelen uitpakken zoals verwacht. Waar nodig kunnen we zo op tijd bijsturen.

Voorafgaand aan een SMP is grootschalig veldonderzoek nodig

Dit geeft inzicht in de voorkomende soorten en populaties en essentiële functies en structuren in het betrokken leefgebied van die soorten. Naast veldonderzoek helpen kennis van trendgegevens en invloeden op populatieontwikkeling om de voorkomende populatiegroottes te duiden. Deze informatie is nodig bij de effectanalyse op gebieds- en populatieniveau. Dit is één van de onderdelen van het SMP.

Het SMP en de gebiedsontheffing maken duidelijk wat wanneer nodig is

U kunt daarbij denken aan de type maatregelen, de wijze van uitvoering, monitoring en verslaglegging.

Een SMP met gebiedsontheffing kan voor verschillende activiteiten gelden

Enkele voorbeelden waar een gebiedsontheffing met SMP voor kan gelden:

- verduurzaming of sloop van woningen met (verblijfplaatsen van) huismussen,
- gierzwaluwen of vleermuizen;
- woningbouw in het buitengebied waarbij het leef- en foeragegebied van beschermde soorten worden aangetast;
- aanpassen en renoveren van kantoor- en bedrijfspanden voor woningbouw;
- bouwrijp maken van grond waar beschermde amfibieën voorkomen en vogels
- broeden;
- aanleg of beheer van infrastructuur, bijvoorbeeld in een gebied waar
- rugstreepvossen voorkomen;
- inbreiding van steden, waardoor bestaand groen verdwijnt;
- het grootschalig plaatsen van zonnepanelen op daken.

Verschillen gebiedsontheffing op basis van SMP versus reguliere en generieke ontheffing

De reguliere ontheffing

Dit type ontheffing is wezenlijk anders dan een gebiedsontheffing of een generieke ontheffing. De reguliere ontheffing is gericht op één activiteit of project, waarvoor ecologisch onderzoek nodig is dat zich richt op de effecten van de activiteit of het project. Accent ligt op bescherming van het individu van een soort en aanwezige verblijfplaatsen, voortplantingsplaatsen of nesten die in gebruik zijn. Aanwezigheid hiervan komt pas laat in de ontwikkelfase van het project in beeld, met kans op oponthoud en verrassingen. De ontheffing heeft een beperkte looptijd voor de duur van één activiteit of project.

De gebiedsontheffing en de generieke ontheffing

Deze ontheffingen hebben een aantal overeenkomsten. Beiden kunnen gebaseerd zijn op een SMP, voor een langere periode gelden en betrekking hebben op een groter gebied. Het belangrijkste verschil is het hogere ambitieniveau en de ruimere mogelijkheden die een SMP met gebiedsontheffing biedt. Voor zowel de activiteiten waarvoor de ontheffing zal gelden, als de soorten die worden beschermd.

Dit komt door de wijze waarop de soorten worden beschermd. Er is meer ruimte voor maatwerk en er wordt een grotere ecologische winst verkregen. Met gebiedsgerichte maatregelen wordt het leefgebied ook versterkt. Door gericht (essentiële) ecologische functies en structuren te behouden of te versterken en aan te sluiten op beschermde locaties binnen dat leefgebied, worden kaders geschepd voor een SvI die zich positief ontwikkelt. Deze integrale leefgebiedsgerichte aanpak geeft meer winst voor de biodiversiteit en kan beschermde soorten beter beschermen.

Een voorbeeld van een gebiedsgerichte maatregel is het vergroten van bereikbaar foeragegebied voor vleermuizen in de directe omgeving van een kraamverblijf. Hierdoor kan het voortplantingssucces stijgen en kan de populatie groeien. Als de SvI van beschermde soorten positief ontwikkelt, creëert dat ecologische ruimte die nodig is voor ontheffingsplichtige activiteiten en projecten.

Omdat een SMP voor een generieke ontheffing beperkter is dan een SMP voor een gebiedsontheffing, is deze handreiking grotendeels ook bruikbaar in geval van een generieke ontheffing. De aandacht voor ecologische functies en structuren zal dan in het onderzoek en in het maatregelenpakket kleiner zijn dan in deze handreiking. Voor welke optie wordt gekozen, is afhankelijk van de mogelijkheden van de ontheffinghouder, de aard van de maatregelen die nodig zijn om een negatief effect op de SvI te voorkomen en de ambities.

1.3 ■ Wat zijn de voordelen van een SMP?

Meer duidelijkheid, zekerheid en ruimte voor een flexibelere planning van activiteiten. Dit komt doordat voor de aanwezige beschermde soorten vooraf duidelijk is wat wel en niet kan, waar en hoe. Voor meerdere jaren. Dit is in het voordeel van initiatiefnemers en uitvoerders.

Besparen van tijd en kosten

Door het vervangen van aparte aanvraagprocedures door het volgen van één procedure voor de gebiedsontheffing op basis van een SMP wordt tijd bespaard. Daardoor, en door samenwerking met andere initiatiefnemers, kunnen onderzoekskosten en -inspanning worden verminderd.

Betere bescherming van soorten, ook op de langere termijn

Dit komt, doordat het SMP rekening houdt met wat beschermde populaties op de langere termijn nodig hebben in een relatief groot gebied. Op basis van een redelijk goed totaalbeeld van het gebruik van het leefgebied en de negatieve effecten op de populaties, kan gekozen worden voor een integrale aanpak van maatregelen om deze te compenseren en te mitigeren. Ook andere soorten kunnen hierop meeliften, hetgeen de biodiversiteit ten goede komt.

Win-winsituaties kunnen worden gemaakt, bijvoorbeeld voor gemeenten

Met een goed doordachte integrale aanpak op gebiedsniveau, kunnen maatregelen, naast ecologische winst, ook andere doelen dienen. Denk bijvoorbeeld aan een SMP voor woningverduurzaming. Zo kunnen maatregelen ook worden ingezet voor klimaatadaptatie of recreatie. Dit kan door een slimme inzet van gebiedsgerichte maatregelen.

Een andere optie is dat een gemeente via een SMP mogelijkheden creëert voor burgerparticipatie, zoals bij de vormgeving van een groenere woonomgeving. Of voor ondernemers voor maatschappelijk ondernemen met een positief effect op de biodiversiteit in de omgeving. Ondernemers kunnen zich ook profileren op die manier.

Inzet en opbrengsten kunnen op zo'n manier worden gedeeld dat dit haalbaar is voor alle ontheffingsgebruikers en gehoor geeft aan ambities.

Voor sommige situaties kan een SMP met gebiedsontheffing van een gemeente de best haalbare oplossing zijn in lijn met soortenbescherming. Een voorbeeld hiervan is particuliere woningverduurzaming, omdat het verkrijgen van reguliere ontheffingen moeilijk en kostbaar is en er geen alternatief is in de vorm van een gedragscode of vrijstelling.

Huismus. Foto: Kim Mulder

Inhoud vereisten SMP

In het SMP moet worden onderbouwd hoe wordt voldaan aan de wettelijke eis dat er geen verslechtering van de Svl optreedt. Dit wordt gedaan op basis van het vereiste onderzoek, de ecologische onderbouwing, mitigatie, compensatie, beperkingen en de monitoring. Focus ligt daarbij meer op het populatieniveau van de beschermde soorten, dan op het niveau van het individu van deze soorten.

De aanvraag voor een gebiedsontheffing SMP dient de volgende onderdelen te bevatten:

1. Juridische kaders en wettelijke vereisten
2. Nulmeting
3. Effectbepaling
4. Mitigatie- en compensatieplan
5. Monitoringsplan
6. Management en administratieplan

Bovengenoemde onderdelen worden hieronder per paragraaf toegelicht.

2.1 ■ Juridische kaders en wettelijke vereisten

- Beschrijving van het plangebied
- Geplande activiteiten, ontheffinggebruikers en ontheffingstermijn
- Overzicht van de soorten, functies en verbodsbepalingen
- Onderbouwing van het wettelijk belang
- Beschrijving van de alternatievenafweging
- Waarborging staat van instandhouding

Zie voor een uitgebreide omschrijving van enkele onderdelen bijlage 1.

2.1.1 ■ Beschrijving van het plangebied

Het plangebied omvat het gebied waar de activiteiten plaatsvinden waarvoor de gebiedsontheffing wordt aangevraagd.

Voor de grootte en specifieke kenmerken van het plangebied voor een SMP bestaat geen blauwdruk. Het plangebied kan bijvoorbeeld (een deel van) de bebouwde kom van een stad of dorp omvatten, of een industrieterrein of een natuurgebied. Als het SMP (ook) het belang van bescherming van flora en fauna bevat, is de begrenzing ecologisch gemotiveerd.

De begrenzing van het plangebied moet vindbaar en navolgbaar zijn voor de provincie Fryslân en voor andere externe partijen die betrokken zijn bij (de uitvoering van) het SMP.

2.1.2 ■ Geplande activiteiten, ontheffinggebruikers en ontheffingstermijn

Activiteiten

In het SMP staat een zo volledig mogelijke beschrijving van alle activiteiten die naar verwachting uitgevoerd worden binnen het SMP-gebied en waarvoor de ontheffing wordt aangevraagd. Dit kan gaan om ruimtelijke ontwikkelingen, projecten of andere ingrepen en activiteiten. Het kan hier ook gaan om categorieën van activiteiten, waarbij op voorhand de exacte plekken nog niet bekend zijn. Een voorbeeld hiervan is particuliere woningverduurzaming.

Ontheffinggebruikers

Een SMP wordt in opdracht van de ontheffingaanvrager cq. initiatiefnemer opgesteld. Het plan is de basis voor de aanvraag van de gebiedsontheffing. De ontheffinghouder is verantwoordelijk voor het naleven van de gebiedsontheffing en het SMP dat daar deel van uitmaakt.

Vanwege de grootschaligheid, de gebiedsgerichte aanpak en het realiseren van een ecologische plus in een gebied wordt aanbevolen dat een gemeente de ontheffinghouder is van een SMP. Andere partijen kunnen gebruikmaken van het SMP. Dit is geen verplichting. Belangrijk is dat er een duidelijke hoofdverantwoordelijke is.

Voorbeelden van partijen die gebruik kunnen maken van het SMP zijn:

- Woningcorporaties
- Waterschappen
- Projectontwikkelaars
- Bedrijven
- Particulieren

In het SMP moet opgenomen worden welke partijen de gebiedsontheffing kunnen gebruiken, voor welke activiteiten, en zo mogelijk wanneer.

Ontheffingstermijn

In de aanvraag is opgenomen voor welke periode de ontheffing wordt aangevraagd.

2.1.3 ■ Overzicht van de soorten, functies en verbodsbepalingen

Soorten en functies

Soorten waarvoor het SMP toepasbaar is:

- Alle beschermde soorten van de Europese Vogel- en Habitatrichtlijn;
- Soorten van artikel 3.10 van de Wnb die niet op de vrijstellingslijst staan van de provincie Fryslân.
- Soorten waarvoor binnen een SMP maatwerk noodzakelijk is:
- Een aantal soorten zijn zodanig kwetsbaar dat binnen een SMP maatwerk noodzakelijk is:
- Soorten waar tot op heden geen standaard maatregelen voor genomen kunnen worden;
- Soorten die vanwege de zeldzaamheid of de benodigde hoge onderzoeksinspanning die geleverd moet worden, een te hoog risico lopen gemist of onderschat te worden bij een gebiedsgericht onderzoek;
- Soorten die een ongunstige Svl of negatieve toekomstverwachting hebben die veroorzaakt wordt door bijvoorbeeld verduurzaming van de woningmarkt.

Deze bovenstaande drie categorieën gelden met name voor vleermuissoorten, zoals de laatvlieger, meervleermuis en de gewone grootoovleermuis.

Functies waarvoor binnen een SMP maatwerk noodzakelijk is:

Alle functies die van groot belang zijn voor de lokale Svl van de soort, zoals:

- Kraam- en massawinterverblijfplaatsen van alle vleermuissoorten;
- Kolonies huismussen en gierzwaluwen vanaf tien paartjes.

Benoem in het SMP voor welke soorten en functies de gebiedsontheffing wordt aangevraagd.

Verbodsbepalingen

De gebiedsontheffing wordt aangevraagd, omdat de geplande activiteiten resulteren in verbodsovertredingen op (rust- en verblijfplaatsen van) beschermde soorten uit de Wnb. Benoem concreet de verbodsbepalingen waar de gebiedsontheffing voor wordt aangevraagd.

2.1.4. ■ Onderbouwing van het wettelijk belang

Voor het verkrijgen van een gebiedsontheffing is vereist dat er met de uitvoering van het project een wettelijk belang gediend wordt. In de aanvraag moet onderbouwd worden voor welk wettelijk belang ontheffing wordt aangevraagd en waarom dit belang van toepassing is. Een project kan meerdere belangen dienen.

Doordat een SMP voor een groter gebied wordt opgesteld en de maatregelen gericht kunnen zijn op verbetering van het leefgebied voor beschermde soorten, kan beroep worden gedaan op het wettelijk belang 'bescherming van flora en fauna'. Geef aan voor welk wettelijk belang(en) ontheffing wordt aangevraagd inclusief onderbouwing. Voeg (indien van toepassing) documenten toe.

2.1.5 ■ Beschrijving van de alternatievenafweging

Voor het verkrijgen van een gebiedsontheffing is vereist dat er geen andere bevredigende oplossing voor de soorten aanwezig is. Motiveer dat er geen andere bevredigende alternatieven mogelijk zijn.

2.1.6 ■ Waarborging staat van instandhouding

Voor het verkrijgen van een gebiedsontheffing is vereist dat er geen afbreuk wordt gedaan aan het streven de populaties van de betrokken soort in een gunstige SvI te laten voortbestaan. Geef een onderbouwing dat de SvI van de aangevraagde soorten door het SMP niet in het geding komt.

2.2 ■ Nulmeting

- Beschrijving van het onderzoeksgebied
- Populatie-inschatting en verkenning
- Beschrijving van het soortgericht veldonderzoek

Zie voor een uitgebreide omschrijving van enkele onderdelen bijlage 2 t/m 5.

Een SMP start altijd met een nulmeting van natuurwaarden voor het gebied waarvoor de gebiedsontheffing wordt aangevraagd. De nulmeting van de natuurwaarden binnen het gehele grondgebied van een woonkern vormt daarmee de basis van het SMP. Dit onderzoek moet voor alle betrokken beschermde dier- en plantensoorten een volledig en betrouwbaar beeld geven van:

- de populatieomvang;
- de daarbij behorende essentiële foerageer- of migreernetwerk;
- essentiële grote verblijfplaatsen van deze populaties.

2.2.1 ■ Beschrijving van het onderzoeksgebied

Geef aan welk gebieden zijn onderzocht (met ondersteunend kaartmateriaal) en beschrijf de aanwezige landschapstype/habitatype binnen de onderzoeksgebieden.

2.2.2 ■ Populatie-inschatting en verkenning

De manier waarop de potentie-inschatting en verkenning wordt uitgevoerd is afhankelijk van de situatie (de lokale feiten en omstandigheden) en de kenmerken van het gebied en de beschikbare informatie. Dit vereist maatwerk. De potentie-inschatting en verkenning wordt opgesteld aan de hand van twee instrumenten:

- Beschrijving van het literatuuronderzoek;
- Uitwerking van het verkennend gebiedsdekkend onderzoek.

Indien voorafgaand aan het SMP gebruik is gemaakt van een tijdelijke pre-SMP-ontheffing, dient tevens het compensatieplan pre-SMP, gebaseerd op de modelmatige populatie inschatting, worden aangeleverd en geëvalueerd.

De aandachtspunten voor het beschrijven van het onderdeel 'potentie-inschatting en verkenning' vindt u in bijlage 2.

Literatuuronderzoek

Doel	Inzicht in het voorkomen van beschermde soorten in en nabij het plangebied en in soortspecifieke voorkeuren en trends
Criteria databankbronnen	Ecologische onderbouwing van de actualiteit, de relevantie, de betrouwbaarheid en de accuraatheid van de bronnen
Periode	Onderzoeksgegevens over een langere periode zijn interessant voor inzicht in de manier waarop beschermde soorten het plangebied gebruiken
Verouderde data	Aanvullen met recent onderzoek voor een helder inzicht in de functionaliteit van het hele plangebied
Expert judgement	Mogelijk, maar de inzichten helder onderbouwen

Uitwerking van het verkennend gebiedsdekkend onderzoek

Doel	Inschatting van de geschiktheid en de potentie van de structuren en de leefgebieden voor de beschermde soorten in het plangebied
Input	Literatuuronderzoek in combinatie met een gebiedsdekkend veldbezoek en aanwezige landschapstypen
Output	Bepaling welke soortgerichte veldonderzoeken noodzakelijk zijn en vaststelling van de methodiek, de onderzoeksinspanning en de verdeling van de onderzoeksintensiteit van deze soortgerichte veldonderzoeken

De resultaten van het literatuur- en verkennend gebiedsdekkend onderzoek moeten worden opgenomen in de aanvraag.

2.2.3 ■ Beschrijving van het soortgericht veldonderzoek

Het doel van het soortgericht veldonderzoek is het in kaart brengen van de aanwezigheid in het plangebied van netwerken, kolonies en de belangrijke soort-functie-combinaties van beschermde soorten. Het onderzoeksgebied omvat het volledige SMP-plangebied.

Onderzoeksinspanning en methodiek

Systematisch vaststellen en onderbouwen op basis van verschillende factoren, zoals:

- Onderzoeksgebied en (eventueel) deelgebieden;
- Potentie-analyses;
- Omgevingskenmerken (landschapstypen);
- Toegankelijkheid en overzichtelijkheid van het onderzoeksgebied;
- Relevante (en actuele) eerder uitgevoerde onderzoeken binnen het plangebied, waarin de aanwezigheid van belangrijke functies al aangetoond is of verwacht wordt.

Onderzoeken in zowel stedelijk als landelijk gebied moeten aan specifieke voorwaarden voldoen. Deze voorwaarden zijn opgenomen in bijlage 3. Wanneer niet aan deze voorwaarden kan worden voldaan moet dit onderbouwd worden.

Doel	In kaart brengen van de aanwezigheid in het plangebied van netwerken, kolonies en de belangrijke soort-functie-combinaties van beschermde soorten
Wat	Alle soorten en functies in de geschikte perioden en tijdstippen
Onderzoeksgebied	SMP-plangebied
Onderzoeksprotocollen voor periodisering en minimaal aantal veldbezoeken	Meest recente onderzoeksprotocollen, zoals het Soorteninventarisatieprotocol en Vleermuisprotocol van Netwerk Groene Bureaus en de Kennisdocumenten van BIJ12 zijn indicatief van aard. Wanneer nieuwe toepasbare protocollen voor gebiedsgericht onderzoek vastgesteld worden, moet u hiervan gebruik maken. Deze zijn voor een aantal soorten in ontwikkeling. Indien van deze protocollen wordt afgeweken dient dit ecologisch te worden onderbouwd.
Onderzoeksmethodiek	Moet toetsbaar zijn voor het bevoegd gezag
Onderzoeksinspanning	De locatiebezoeken voor alle soorten en functies zijn meermaals uitgevoerd (meer dan 1 bezoek per locatie, soort, functie)

Beschrijf de geleverde onderzoeksinspanning, gebruikte methoden, middelen en werkwijze.

Deskundigheid van de onderzoekers

Voor onderzoek in grote gebieden is een andere aanpak en een hoger deskundigheidsniveau van de veldonderzoekers nodig. Bijvoorbeeld aan de hand van (soms subtiele) signalen moet de onderzoeker in staat zijn om gedrag, dat kan leiden tot het vinden van belangrijke verblijfplaatsen of functies, op de juiste wijze te interpreteren.

Alleen als zij kundig zijn, kunt u een deel van (ondersteunend) onderzoek ook door vrijwilligers laten uitvoeren. De specifieke eisen aan de deskundigheid van onderzoekers vindt u in bijlage 4. Onderbouw in de aanvraag dat de onderzoekers voldoen aan de deskundigheidseisen.

Onderzoeksresultaten

In de rapportage van het soortgericht onderzoek neemt u beschrijvingen op van de:

- potenties van het gebied voor de te verwachten soorten;
- kenmerken van het gebied;
- logische vertaling hiervan naar de onderzoeksinspanning en -intensiteit.

Hierin kunt u bijvoorbeeld opnemen of op bepaalde plekken meer inzet geweest is, omdat daar naar verwachting belangrijke functies aanwezig kunnen zijn.

Het soortgerichte onderzoek is gebiedsdekkend, tenzij:

- op voorhand onderbouwd is waarom bepaalde deelgebieden geen potentie hebben voor aanwezigheid van beschermde soorten;
- er voldoende recente onderzoeksgegevens bekend zijn die voldoen aan de gestelde eisen voor gebiedsonderzoek;
- effecten om andere redenen uitgesloten zijn.

De onderzoeksresultaten bestaan uit waarnemingen, kaartmateriaal en een beschrijving van de aangetroffen soorten en functies (soort-functie combinaties). Maak hierbij onderscheid in:

- Hotspots;
- Functioneel leefgebied;
- Belangrijk foerageergebied;
- Belangrijke vliegroutes;
- Locaties waar meerdere belangrijke en/of kwetsbare functies samenkomen;
- Kraam- en massawinterverblijfplaatsen;
- Grote of geïsoleerde kolonies;
- Bolwerken van huismussen en gierzwaluwen.

Bij voorkeur levert u een potentiekaart aan op basis van de potentie-inschatting en verkenning die in lijn is met het uitgevoerde onderzoek. Lever voor iedere soort(groep) als bijlage bij de ontheffingsaanvraag een overzichtelijke en navolgbare verslaglegging van de onderzoeksopzet en de onderzoeksresultaten. De aandachtspunten voor het beschrijven van het soortgericht onderzoek en de rapportage vindt u in bijlage 5.

2.3 ■ Effectbepaling

- Beschrijving aanwezige soort-functie combinaties, hun belang voor de lokale populatie en de effecten van de voorgenomen activiteiten op deze soorten
- Knelpuntenanalyse
- Cumulatieve effecten

Een uitgebreide beschrijving van de effectbepaling is opgenomen in bijlage 6.

2.3.1 ■ Beschrijving aanwezige soorten, belang en effect van activiteit

Een SMP-plangebied kan van belang zijn voor de lokale, regionale en landelijke populatie. Zo kan bijvoorbeeld een SMP-gebied met daarin kraamverblijfplaatsen van meervleermuizen van cruciaal belang zijn voor een populatie in een regio.

Om iets te kunnen zeggen over het belang van een gebied voor een bepaalde soort en vervolgens te bepalen wat het effect is van de voorgenomen activiteiten en ingrepen, moet u de soort-functie combinaties en vervolgens het netwerk in kaart brengen. De voorgenomen ingrepen kunnen bijvoorbeeld essentiële vliegroutes doorsnijden of verstoren.

Het in kaart brengen van potentiële functies en de robuustheid of kwetsbaarheid hiervan (zie ook de knelpuntenanalyse) biedt daarbij uitkomst. Door het in kaart brengen van het netwerk, wordt inzichtelijk hoe kwetsbaar soort-functie combinaties zijn voor ruimtelijke ingrepen en activiteiten. En in hoeverre het netwerk alternatieven biedt en robuust is.

In de effectbepaling bepaalt u daarvoor aan de hand van de resultaten van de nulmeting (de potentie-inschatting en verkenning en het soortgericht veldonderzoek) de effecten van de geplande activiteiten en ingrepen op de aanwezige populaties en soort-functie combinaties.

2.3.2 ■ Knelpuntenanalyse

Een methode om het leefgebied/habitat van beschermde soorten te verbeteren, is het opheffen of verminderen van de knelpunten en de kwetsbare punten voor de betreffende soort. In de aanvraag moet bij het onderdeel effectbepaling een knelpuntenana-

lyse opgenomen worden met daarin een concreet plan hoe het SMP bijdraagt aan het oplossen van de knelpunten en daarmee het verbeteren van het leefgebied van de betreffende soort.

Daarnaast kunt u met een knelpuntenanalyse bepalen hoe voorkomen kan worden dat door de voorgenomen activiteiten de in de effectbepaling genoemde kwetsbare soort-functie combinaties verloren gaan of verstoord worden. Een voorbeeld van een kans is het creëren van een nieuw foerageergebied. Dit kan door het wegnemen van verstoring, zoals hinderlijke verlichting, bij het potentiële foerageergebied. Een ander voorbeeld is het beplanten van een nieuw aan te leggen wadi (Water Afvoer Drainage en Infiltratie) met bomen en struiken, zodat soorten daar kunnen foerageren en migreren.

2.3.3 ■ Cumulatieve effecten

Breng in beeld of er cumulatieve effecten zijn die een rol spelen. Zijn er in de omgeving bijvoorbeeld al vergelijkbare werkzaamheden uitgevoerd die een negatief effect kunnen hebben op de soorten en/of functies die ook door de activiteiten in het SMP-plangebied beïnvloed worden?

In afwijking van de cumulatietoets in het kader van de gebiedsbescherming Natura 2000 (waarbij in principe alleen vergunde, maar nog niet gerealiseerde projecten meegenomen moeten worden), is dit niet het geval bij de individuele soortenbescherming. Aangezien dit ontbreekt, wordt de reikwijdte van het begrip cumulatie in relatie tot beschermde soorten bepaald door de Habitatrictlijn, zoals dit verwoord is in artikel 1.1 van de Wnb:

Staat van instandhouding van een soort: effect van de som van de invloeden die op de betrokken soort inwerken en op lange termijn een verandering kunnen bewerkstelligen in de verspreiding en de grootte van de populaties van die soort op het grondgebied, bedoeld in artikel 2 van de Habitatrictlijn.

Dit zorgt ervoor dat u juist de lokale of regionale trendontwikkelingen naast de bekende ontwikkelingen op wijk- of gebiedsniveau (bijvoorbeeld eerder uitgevoerde renovaties) moet meenemen in de analyse van de Svl.

2.4 ■ Mitigatie- en compensatieplan

- Mitigatie en compensatie van soort-functie combinaties
- Bewezen effectieve maatregelen en experimentele maatregelen
- Compensatie en verbetering van het leefgebied (ecologische plus)
- Ecologisch werkprotocol en logboek

Een uitgebreide toelichting op enkele onderdelen is te vinden in bijlage 7 en 8. Bij een SMP gaat het om behoud en de versterking van netwerken, soort-functie combinaties en populatie-effecten. Om aansluiting te zoeken bij het wettelijk kader van verbodsbepalingen waarbij alle individuele verblijfplaatsen van beschermde soorten beschermd zijn, is het noodzakelijk om de maatregelen te compenseren en het leefgebied aantoonbaar te verbeteren (ecologische plus). Dit houdt in dat u werkt aan het aantoonbaar versterken (kwalitatief en kwantitatief) van een netwerk van verblijfplaatsen, leefgebied, voedsel en verbindend habitat binnen het SMP-plangebied.

2.4.1 ■ Mitigatie en compensatie van soort-functie combinaties

Bij de mitigatie en compensatie van verblijfplaatsen en leefgebied moet u voldoende variatie aanbieden. Bijvoorbeeld in type alternatieve verblijfplaats, oriëntatie, spreiding, clustering et cetera. Zorg er hierbij ook voor dat u de functionele leefomgeving die bepalend is voor de kwaliteit van de soort-functie combinaties (functioneel groen, afwezigheid van storingsfactoren, geleiding et cetera) er optimaal bij betreft.

Voor de mitigatie en compensatie van verblijfplaatsen en functies die beïnvloed worden door de geplande activiteiten beschrijft u welke maatregelen tijdelijk, permanent, experimenteel en bewezen effectief zijn. Geef een prioritering van de maatregelen en neem hierin op welke maatregelen de voorkeur genieten in bepaalde situaties en onder welke voorwaarden deze ingezet worden.

Doorloop bij de mitigatie en compensatie van nest- en verblijfplaatsen van beschermde soorten altijd de onderstaande prioritering:

1. Probeer de oorspronkelijk verblijfplaats te behouden;
2. Is dit niet mogelijk? Reconstrueer dan zo veel mogelijk de huidige verblijfplaats in de nieuwe situatie. Dit houdt onder andere in dat (indien van toepassing) de soorten dezelfde bewegingsvrijheid houden (de afmetingen van de verblijfplaats zijn gelijk of groter), de abiotische kenmerken zoveel mogelijk behouden blijven en dezelfde of vergelijkbare materialen gebruikt worden;
3. Als laatste mogelijkheid kunt u alternatieve voorzieningen ter compensatie toepassen. Bijvoorbeeld het inbouwen van kasten.

2.4.2 ■ Bewezen effectieve maatregelen en experimentele maatregelen

Als deze voorhanden zijn, zet u uitsluitend bewezen effectieve maatregelen in. Maar wilt u daarnaast ook niet-bewezen effectieve maatregelen inzetten? Dan hanteert de provincie Fryslân de volgende uitgangspunten:

- Experimentele maatregelen tellen voor 50% mee als alternatieve maatregel, maar alleen wanneer de overige 50% aan maatregelen bestaan uit bewezen effectieve maatregelen, waarbij ook voldoende aandacht is voor de variatie in de maatregelen. In algemene zin geldt namelijk dat hoe groter de variatie is, hoe groter de kans is op ingebruikname.
- Voor kraamverblijfplaatsen van vleermuizen geldt altijd maatwerk en mogen onbewezen effectieve voorzieningen niet zonder meer worden toegepast.

Voeg ter onderbouwing een (bron)verwijzing bij naar de referentiesituaties waaruit de effectiviteit van de voorgenoemde maatregelen blijkt. De geschiktheid ervan is meestal afhankelijk van lokale feiten en omstandigheden.

Het uitgangspunt is dus om met maatregelen te werken waarvan de effectiviteit bewezen is. Is dit niet mogelijk? Neem dan, voordat u het SMP indient, contact op met de provincie via wmb@fryslan.frl. Staan we in het SMP het opnemen toe van een experimentele maatregel of van een maatregel waarvan de geschiktheid nog onvoldoende bewezen is? Zorg er dan voor dat u de functionaliteit van de maatregel uitgebreid onderbouwt. En dat u een beschrijving geeft van hoe de monitoring van de effectiviteit van deze maatregel uitgevoerd kan worden. Het gaat hierbij om de frequentie, de methode van inventariseren, de tijdsperiode en de manier van rapporteren.

Het toestaan van het opnemen in het SMP van een experimentele maatregel of maatregel waarvan de geschiktheid nog onvoldoende bewezen is, en een goede beschrijving van de functionaliteit en de monitoringsmogelijkheden, bieden geen garantie dat het SMP en de aanvraag voor een gebiedsgerichte ontheffing op dit onderdeel goedgekeurd worden. Een vooroverleg met de provincie kan helpen om hier voorafgaand meer duidelijkheid over te krijgen.

2.4.3 ■ Compensatie en verbetering van het leefgebied (ecologische plus)

Bij een SMP gaat het om het behouden en het versterken van ecologische functies en structuren, netwerken en populatie-effecten. Om aansluiting te zoeken bij het wettelijk kader, worden negatieve effecten gecompenseerd en het leefgebied aantoonbaar verbeterd. We noemen dit laatste de ecologische plus. Dit houdt in dat u werkt aan het aantoonbaar versterken (kwalitatief en kwantitatief) van een netwerk van verblijfplaatsen, leefgebied, voedsel en verbindend habitat binnen het SMP-plangebied. Dit zijn kaders die populatiebehoud en -groei mogelijk kunnen maken. Hiermee kan ook gehoor worden gegeven aan het wettelijke belang ter bescherming van de wilde flora of fauna of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats.

In de aanvraag beschrijft u hiervoor duidelijk en concreet waarom soorten baat hebben bij het SMP en geeft u aan op welke wijze het huidige netwerk van de verschillende soorten binnen het SMP-plangebied versterkt wordt door middel van het oplossen van de knelpunten, het creëren van nieuwe verblijfplaatsen of het verbeteren van bestaande verblijfplaatsen en functioneel leefgebied.

De aandachtspunten voor het beschrijven van de mitigerende en compenserende maatregelen vindt u in bijlage 7.

2.4.4 ■ Ecologisch werkprotocol en logboek

Conform de Wnb is het noodzakelijk om het doden en verwonden van individuen te voorkomen. Dit kan door altijd voorzorgsmaatregelen te nemen voordat ingrepen plaatsvinden. Deze moet u in het SMP voldoende borgen en beschrijven door middel van het ecologisch werkprotocol. Hierin beschrijft u ook de praktische uitvoer van het mitigatie- en compensatieplan. Tijdens de uitvoer van de werkzaamheden wordt een logboek bijgehouden. De aandachtspunten voor het ecologisch werkprotocol en het logboek vindt u in bijlage 8.

2.5 ■ Monitoringsplan

- Populatie-ontwikkeling in het plangebied (Svl)
- Monitoring van belangrijke en kwetsbare functies en verblijfplaatsen
- Monitoring van de effectiviteit van de maatregelen

Monitoring is hoofdzakelijk gericht op de aanwezigheid van populaties en de ontwikkeling van de Svl daarvan, in relatie tot de aangevraagde activiteiten en uitgevoerde maatregelen. Monitoring is niet bedoeld om de effectiviteit van maatregelen (voorzieningen) in zijn algemeenheid te onderzoeken. Het is om vinger aan de pols te houden of de mitigatie- en compensatiemaatregelen de resultaten in dit gebied geven zoals verwacht. Dit kan door omstandigheden, omgevingsfactoren of gewoontes van

voorkomende populaties anders uitpakken dan verwacht. In het SMP moeten daarom voldoende tijd en mogelijkheden zijn ingebouwd om bij eventuele afwijkingen op tijd bij te kunnen sturen, zodat de Svl van de soorten voldoende geborgd blijft.

In het monitoringsplan staat welke methoden worden gebruikt en welke monitoringsinspanning plaatsvindt. De aandachtspunten voor het monitoringsplan vindt u in bijlage 9.

2.5.1 ■ Populatie-ontwikkeling in het plangebied (staat van instandhouding)

Er is nog relatief weinig bekend over het daadwerkelijk resultaat van toegepaste mitigatie of compensatie voor beschermde soorten op populatieniveau. Een groot deel van de huidige kennis over soorten is gebaseerd op ervaringen uit het veld, expertbeoordelingen en empirisch bewijs, wat niet altijd één-op-één generiek van toepassing is. Bijvoorbeeld bij vleermuizen. Een voorziening kan wel effectief geschikt zijn voor een bepaalde soort, maar allerlei factoren kunnen bepalen dat deze voorziening op een bepaalde locatie toch niet in gebruik genomen wordt door deze soort. Vaak kost het tijd voordat een soort bekend raakt met nieuwe (typen) voorzieningen, en hoelang dit duurt is niet altijd duidelijk. Dit geldt ook voor de populatietrend. Een mogelijke neerwaartse trend is niet altijd één op één te koppelen aan de activiteiten en handelingen waar de ontheffing op toe ziet. Er kunnen andere externe factoren een rol spelen in een trend, buiten de verantwoordelijkheid van de ontheffinghouder.

Ondanks de onderbouwing dat de (gunstige) Svl van de betreffende soorten op voorhand niet verslechtert en zo mogelijk verbetert, zal uit monitoring moeten blijken hoe de populaties zich ontwikkelen binnen het SMP-gebied en of de uitgevoerde permanente maatregelen (mitigerende of compenserende) effectief zijn zoals verwacht. Dit is van belang voor een herijking, indien onverwachte negatieve effecten op beschermde soorten optreden.

Voor de monitoring kan worden aangesloten bij landelijke netwerken, zoals MUS (Meetnet Urbane Soorten van Sovon) en vleurMUS (Zoogdiervereniging) en de NEM (Netwerk Ecologische Monitoring) of tellingen van de Zoogdiervereniging en Sovon of andere soortgroepen. Hierdoor sluit het beeld van het plangebied aan bij hoe landelijk wordt gemonitord, waardoor het mogelijk is de resultaten te vergelijken met andere gemeenten en provincies. De sleutelfactoren bij de monitoring van de populatie-ontwikkeling binnen een SMP vindt u in bijlage 10.

2.5.2 ■ Monitoring van belangrijke en kwetsbare functies en verblijfplaatsen

Deze functies zijn van doorslaggevend belang voor de lokale populaties van de soorten. De aantasting van een kraam- of massawinterverblijfplaats van vleermuizen, het verlies van nestplaatsen van een kolonie huismussen of gierzwaluwen of het afsnijden van een kraamkolonie van het nabijgelegen foerageergebied kan desastreuze gevolgen hebben voor lokale populaties.

Vanwege het belang van deze belangrijke en kwetsbare functies is periodieke monitoring van de belangrijke en kwetsbare functies noodzakelijk. Voor de monitoring van deze functies raden we aan om de reguliere onderzoeksmethodieken uit het Vleermuisprotocol (Netwerk Groene Bureaus) en de Kennisdocumenten (BIJ12) als leidend toe te passen.

2.5.3 ■ Monitoring van de effectiviteit van de maatregelen

De effectiviteit van de getroffen maatregelen is doorslaggevend voor het slagen van een SMP. Bij de monitoring van de getroffen maatregelen moet u aan verschillende aspecten denken. Zo is een bewezen effectieve maatregel niet voor alle situaties (het meest) geschikt. Er kan daarom niet vanuit gegaan worden dat toegepaste effectief bewezen maatregelen per definitie voldoende functioneren. Daarnaast moet er ook voldoende variatie aanwezig zijn in onder andere windrichting, bouw materiaal, dikte en binnenklimaat. Monitoring van deze maatregelen is daarom noodzakelijk. Monitoring van de effectiviteit van de maatregelen houdt niet alleen in dat er in het veld nagegaan wordt of de aangebrachte voorzieningen in gebruik genomen worden, maar ook of bij de uitvoering van het SMP voldaan wordt aan de juiste randvoorwaarden en de aanwezige netwerken en leefgebieden aantoonbaar kwalitatief en kwantitatief versterkt worden.

Bij een steekproefsgewijze monitoring van uitgevoerde maatregelen en werkwijze moet u een duidelijke beschrijving toevoegen van de methodiek:

- Op basis van welke aspecten worden de steekproeven uitgevoerd?
- Wordt ieder type maatregel voldoende vertegenwoordigd in de monitoring?
- Wat maakt de steekproef representatief?

De resultaten van de monitoring neemt u op in het monitoringsverslag. De aandachtspunten voor het monitoringsplan vindt u in bijlage 9.

2.6 ■ Management en administratieplan

- Voorwaarden doorschrijven van de ontheffing aan de ontheffinggebruiker(s)
- Administratieve middelen
- Acties bij tegenvallende resultaten of incidenten
- Draaiboeken met te nemen acties, stappen en communicatielijnen
- Planningen, uitgevoerde maatregelen en geplande werkzaamheden

Het SMP houdt niet op bij het opstellen. Zeker zo belangrijk is de uitvoering van het plan. Dit moet gedurende de looptijd goed worden bijgehouden. Hiervoor is het nodig om de processen, communicatielijnen en verantwoordelijkheden goed te beschrijven en vast te leggen in een management- en administratieplan.

In het SMP beschrijft u de processen, communicatielijnen en verantwoordelijkheden. Dit is van belang om de planning en fasering van de geplande ingrepen in relatie tot de aanwezige of potentiële functies van beschermde soorten in goede banen te kunnen leiden. Welke maatregelen zijn/worden waar genomen en wanneer zijn deze gereed? Hoe wordt voorkomen dat projecten cumulatief effect hebben op één kolonie of verblijfplaats?

Bij de monitoring van de belangrijke en kwetsbare functies, van de uitgevoerde maatregelen en van de handhaving, speelt administratie een rol. Wanneer andere partijen (zoals particulieren) gebruik kunnen maken van het SMP, moet u waarborgen dat deze voldoende begeleiding krijgen. En dat de maatregelen die genomen zijn door particulieren in het administratieve systeem opgenomen worden.

2.6.1 ■ Voorwaarden doorschrijven van de ontheffing aan de ontheffinggebruiker(s)

- De ontheffinghouder houdt bij hoe vaak en aan wie de ontheffing doorgeschreven wordt en neemt deze ontwikkelingen expliciet mee in de monitoring;
- De ontheffinghouder voorkomt dat er ontwikkelingen met een potentieel negatieve impact tegelijk uitgevoerd worden wanneer compenserende maatregelen nog niet of onvoldoende gerealiseerd zijn;
- Wordt uit de ontheffing of op een andere manier duidelijk dat zich op de bewuste locatie een verblijfplaats met een bijzondere ecologische waarde (zoals een massa winterverblijfplaats) zou kunnen bevinden? Dan kunt u de ontheffing pas doorschrijven na nader onderzoek, zodat de juiste maatregelen voorgeschreven kunnen worden;
- De ontheffinghouder blijft (mede) verantwoordelijk voor het opvolgen van de voorschriften van een doorgeschreven ontheffing;
- De ontheffinghouder geeft een bewijs aan de ontheffinggebruikers dat aan hen de ontheffing doorgeschreven is. Dit bewijs bevat in ieder geval de volgende gegevens:
  - Naam van de ontheffinggebruiker
  - Locatie, aard en omvang van de werkzaamheden waarvoor de ontheffing doorgeschreven is
  - Tijdsperiode waarin de werkzaamheden uitgevoerd worden
  - De manier waarop de ontheffinggebruiker de voorschriften uit het SMP en de bijbehorende ontheffingsverplichtingen gaat toepassen
- De ontheffinghouder kan de doorschrijving ook intrekken als een ontheffinggebruiker zich niet aan de voorwaarden houdt. De ontheffinghouder meldt intrekkingen direct aan de FUMO.

2.6.2 ■ Administratieve middelen

Zorg voor een gecoördineerde administratie, zodat u het overzicht en de balans bewaart binnen het project, voor de communicatie met het bevoegd gezag en met handhaving. De middelen voor administratie bestaan minimaal uit:

- Actuele digitale GIS-database of een (analoog) kaartenbestand met:
  - Aanwezige alternatieven per soort, functie en project
  - Reeds uitgevoerde tijdelijke en permanente maatregelen
  - Uitgevoerde acties ten bate van het versterken van het netwerk van de aanwezige populaties (gecreëerde en geplande ecologische 'plus')
  - Locaties en globale planning van de projecten
- Logboeken en meldingen aan handhaving en bevoegd gezag.
- Draaiboek met wie de administratie bijhoudt en hoe de communicatielijnen lopen.

Maken meerdere actoren gebruik van het SMP? Dan is het moeilijker om overzicht te blijven houden over de acties en de maatregelen die genomen worden. Hiervoor kunt u een meldingssysteem voor gebruikers opstellen.

2.6.3 ■ Acties bij tegenvallende resultaten of incidenten

Binnen het SMP moet u de te volgen stappen beschrijven bij tegenvallende resultaten op basis van de monitoring en incidenten. Dit kan bijvoorbeeld in de vorm van een draaiboek.

Beschrijf hierin:

- Wie verantwoordelijk is voor het bepalen van het moment dat actie of ingrijpen noodzakelijk is. Bij tegenvallende resultaten of incidenten moet de ontheffinghouder een melding maken bij het bevoegd gezag. Het bevoegd gezag bepaalt vervolgens samen met de ontheffinghouder welke vervolgacties er noodzakelijk zijn. Dit kan dan leiden tot aanpassing van de voorschriften;
- Wie verantwoordelijk is of zijn voor het bepalen van de vervolgstappen;
- Welke stappen gezet moeten worden na de constatering van afwijkingen bij de monitoring; Bijvoorbeeld:
  - Stoppen van de activiteiten
  - Inlichten van het bevoegd gezag
  - Doen van aanvullend onderzoek
  - Inwinnen van advies van een externe specialist
  - Aanpassen van de keuzemodellen met betrekking tot de maatregelen
- Welke stappen ondernomen worden bij incidenten;
- Wie ingelicht wordt en wat de communicatielijnen zijn bij tegenvallende en afwijkende resultaten en incidenten.

Maak voor bovenstaande aspecten eventueel meerdere draaiboeken. Bijvoorbeeld één voor incidenten en één voor tegenvallende resultaten die blijken uit monitoringsgegevens. De aandachtspunten bij het opstellen van het management- en administratieplan vindt u in bijlage 11.

Bijlage 1 ■ Beschrijven van de ontheffingsvoorwaarden

Geen andere bevredigende oplossing

In de aanvraag moet u beschrijven dat er geen andere bevredigende oplossing voor de soorten aanwezig is. Dit heeft niet alleen betrekking op de activiteit, maar ook op de voorgenomen werkwijze. Onderbouw daarom op welke wijze het SMP en de aanpak conform het SMP de meest bevredigende oplossing is.

Denk hierbij ook aan:

- Voordelen van het SMP ten opzichte van andere werkwijzen en methodieken;
- Wijze van tijdelijk mitigeren;
- Planning en fasering;
- Maatregelen tijdens de uitvoering van werkzaamheden (voorkomen van doden en tot een minimum beperken van verstoring);
- Voorzieningen en maatregelen op lange termijn.

Wettelijk belang

Voor het verkrijgen van een ontheffing is vereist dat er met de uitvoering van het project een (wettelijk) belang gediend moet worden. Voor de drie beschermingsregimes zijn deze belangen deels gelijk en deels verschillen ze. Hieronder zijn alle belangen per beschermingsregime opgenomen:

Beschermingsregime Wet natuurbescherming

Vogelrichtlijn (art. 3.1)

Wettelijke belangen: art. 3.3, lid 4, onderdeel b:

1. in het belang van volksgezondheid of openbare veiligheid;
2. in het belang van veiligheid van luchtverkeer;
3. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren;
4. ter bescherming van flora en fauna;
5. voor onderzoek of onderwijs, uitzetten of herinvoeren van soorten;
6. selectief vangen, onder zich hebben of verstandig gebruik van vogels.

Habitatrichtlijn (art. 3.5)

Wettelijke belangen: art. 3.8, lid 5, onderdeel b:

1. de bescherming van flora en fauna en in stand houden natuurlijke habitats;
2. het voorkomen van ernstige schade aan gewassen, vee, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom;
3. de volksgezondheid, openbare veiligheid of dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten;
4. onderzoek en onderwijs, repopulatie of herintroductie van soorten;
5. op selectieve wijze een beperkt vastgesteld aantal soorten te vangen of te plukken of onder zich te hebben.

Nationale soorten (art. 3.10)

Wettelijke belangen: art. 3.10, lid 2: in aanvulling op de belangen genoemd bij Habitatrichtlijn:

- a. in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling, incl. gebruik;
- b. ter voorkoming van schade of overlast;
- c. ter beperking van omvang van populaties van dieren;
- d. ter voorkomen of bestrijding van onnodig lijden;
- e. in het kader van bestendig beheer of onderhoud landbouw of bosbouw;

- f. in het kader van bestendig beheer of onderhoud vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of ikv natuurbeheer;
- g. in het kader van bestendig beheer of onderhoud landschappelijke kwaliteiten gebied;
- h. in het algemeen belang;
- i. bestendig gebruik.

Bij de aanvraag moet onderbouwd worden welk (wettelijk) belang op het project van toepassing is. Hierbij moet ook goed gemotiveerd worden waarom het project zwaarder weegt dan de beschermingsdoelstellingen uit de wet. Het is belangrijk om daarbij onderscheid te maken tussen de verschillende beschermingsregimes. Een project kan meerdere belangen dienen, bijvoorbeeld in het kader van het belang ter bescherming van flora en fauna in combinatie met het belang ruimtelijke ingrepen en ontwikkelingen.

Waarborgen staat van instandhouding

Vanuit het wettelijk kader van de Wnb moet er op voorhand voldoende zekerheid zijn dat de (lokale) Svl van de aanwezige beschermde soorten gegarandeerd kan worden. Onderbouw hiervoor in de ontheffingsaanvraag in ieder geval de volgende aspecten:

- Huidige voorkomen en de verspreiding (waar komt de soort wel en niet voor);
- Waar zijn de (belangrijke) functies van de desbetreffende soorten (soort-functie combinaties);
- Samenhang van het netwerk van de voorkomende soorten;
- Kwaliteit van de verschillende habitats, de functionele leefomgeving, de samenhang en de potentie van het SMP-plangebied voor de aangetroffen soorten;
- Onderbouwing van de risico's en de effecten van de geplande activiteiten op de Svl van de soorten.

Bijlage 2 ■ Beschrijven van de potentie-inschatting en verkenning

- Beschrijf de toegepaste methodiek inclusief een ecologische onderbouwing;
- Onderbouw ecologisch alle aannames, gemaakte keuzen en conclusies op basis van het verkennende gebiedsdekkende onderzoek. Zorg ervoor dat de verschillende stappen navolgbaar en onderbouwd zijn met kennis en documenten op basis van wetenschappelijke literatuur, best beschikbare kennis of aantoonbare ervaringen of fotomateriaal;
- Beschrijf en toon op een kaart de potenties voor beschermde soorten van het plangebied op basis van habitat- en fysieke kenmerken (soort-functie-combinaties);
- Beschrijf en onderbouw de conclusies die getrokken kunnen worden uit de potentie-analyse voor de bepaling van de benodigde soortgerichte onderzoeken, methodiek en onderzoeksinspanning. Het vaststellen van de onderzoeksinspanning is afhankelijk van de soort, de functie en de locatie specifieke omstandigheden. Niet alle gebieden/wijken zijn even goed toegankelijk en/of overzichtelijk. Denk aan waterpartijen, doodlopende straten, afgesloten gebieden et cetera;
- Geef overzichtelijke bronvermeldingen van de gebruikte bronnen (inclusief specificaties);
- Voeg relevante literatuurstudies, die voor het SMP gebruikt zijn, toe. Indien de studies integraal online beschikbaar zijn, is een hyperlink naar de betreffende studie voldoende;
- Zorg ervoor dat bij het gebruik van meerdere onderzoeksrapporten of -resultaten en waarnemingen van eerder uitgevoerde onderzoeken, de bron van de data en informatie duidelijk herleidbaar is. Geef hierbij een verwijzing naar het pagina- of paragraafnummer en geef een verhelderend overzicht van de verschillende gebruikte data en bronnen;
- Geef een overzicht van de relevante betrokken partijen die geraadpleegd zijn. Denk aan lokale werkgroepen, zoals de Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging, natuurwerkgroepen, stadsecologen, Vogelbescherming Nederland en de Zoogdiervereniging, IVN of de gemeentelijke informatie, de lokale vleermuizen- en/of vogelwerkgroep of dierenopvang;
- Is er een expert geraadpleegd? Geef dan aan hoe de informatie verkregen is en laat dit per brief of per mail bevestigen;
- Is voorafgaand aan het SMP gebruik gemaakt van een tijdelijke pre-SMP-onthefing? Lever dan het compensatieplan pre-SMP aan welke gebaseerd is op een modelmatige berekening populatie inschatting. Beschrijf hoe de modelmatige berekening zich verhoudt tot de daadwerkelijk aangetroffen verblijfplaatsen en wat voor gevolgen dit heeft voor het SMP.

Bijlage 3 ■ Voorwaarden soortgericht onderzoek

- De gebruikte methodiek van het soortgericht onderzoek moet logisch volgen uit de potentie-inschatting en verkenning (literatuuronderzoek en verkennend gebiedsdekkend onderzoek) en, indien van toepassing, de modelmatige berekeningen, zoals beschreven in het pre-SMP compensatieplan;
- Voer minimaal twee bezoeken uit per soort en functie op alle (potentieel) geschikte locaties. Houd tussen de bezoeken een minimaal aantal dagen aan zoals beschreven in de voor die soort meest recente onderzoeksprotocollen en kennisdocumenten;
- Is er onvoldoende inzicht op de soorten en de belangrijke functies in het gebied? Dan moet u extra bezoeken uitvoeren tot deze wel duidelijk zijn;
- Voer de bezoeken uit in de meest optimale periode en op de meest optimale tijdstippen voor de betreffende soort en functie conform recente onderzoeksprotocollen en kennisdocumenten;
- Zorg ervoor dat per bezoek een onderzoeker de tijd en ruimte heeft om meerdere malen langs iedere locatie te gaan binnen het onderzoeksgebied om 'stil te staan' om gedrag en waarnemingen te interpreteren en hierop in te spelen;
- Voer onderzoeken te voet of per fiets uit;
- Zet voor bepaalde soorten en functies (ter ondersteuning van) (wild)camera's of standalone opname apparatuur in en gebruik waar nodig warmtebeeldcamera's;
- Tel binnen 24 uur alle uitvliegende dieren bij aangetroffen kraamverblijfplaatsen van vleermuizen;
- Tel zwermende dieren bij massawinterverblijven van vleermuizen;

Bijlage 4 ■ Specificatie van de onderzoekservaring

- Een onderzoeker moet niet alleen in staat zijn een soort te herkennen, maar ook gedegen kennis hebben van de ecologie van een soort;
- Elke onderzoeker is ter zake kundig: dit houdt in dat de onderzoeker aantoonbare ervaring heeft met het doen van onderzoek naar de betreffende soort en over de benodigde ecologische kennis van de betreffende soort beschikt;
- De onderzoeken worden in het veld begeleid door een ervaren onderzoeker met aantoonbare ervaring met het zoeken naar de aanwezigheid van de betreffende soort in grotere gebieden (ervaren: minimaal drie seizoenen ervaring met veldonderzoek naar de betreffende soort of vergelijkbaar en aantoonbaar beschikken over ecologische kennis van de betreffende soort);
- Elke bijzondere locatie (verblijfplaats) wordt tenminste éénmaal door een ervaren onderzoeker bezocht;
- Deskundigheid en inzet van de onderzoekers wordt weergegeven in het onderzoeksrapport.

Bijlage 5 ■ Beschrijven van soortgericht onderzoek en rapportage

- Zorg voor een goed onderbouwde en volledige methodiekbeschrijving in de rapportage;
- Maak gebruik van bestaande onderzoeksprotocollen en kennisdocumenten ter indicatie van geschikte perioden en tijdstippen voor onderzoek;
- Soortgericht onderzoek moet in principe gebiedsdekkend uitgevoerd zijn;
- Meerdere onderzoeksronden zijn verplicht per soort en functie, waarbij minimaal één ronde uitgevoerd is door een ervaren veldecoloog (per soort en functie). De andere bezoeken moeten dan uitgevoerd worden onder begeleiding van een ervaren onderzoeker;
- Voeg een beschrijving toe van de deskundigheid en inzet van de ervaren onderzoekers;
- De onderzoeksmethodiek moet navolgbaar en herleidbaar zijn:
  - Indeling, begrenzing en omvang van de onderzoeksgebieden (inclusief topografische kaart met een doelmatige schaal) per veldbezoek
  - Data waarop de veldbezoeken plaatsgevonden hebben
  - Start- en eindtijd van de veldbezoeken
  - Weersomstandigheden tijdens de veldbezoeken
  - Aantal onderzoekers in relatie tot de grootte van het onderzoeksgebied
- Zorg eventueel voor inzicht in de gevolgde route, strategische posten, transecten of een andere wijze waaruit de onderzoeksinspanning in ruimtelijke zin blijkt;
- De rapportage van het soortgericht onderzoek heeft ten minste de volgende verplichte onderdelen:
  - Specificatie van en toelichting op de onderzoekinspanning en -intensiteit
  - Gebruikte methodieken, middelen en werkwijze
  - Heldere beschrijving van de onderzoeksresultaten
  - Conclusies en discussies
  - Overzicht van de gebruikte bronnen/onderzoeksrapporten
- Beschrijf de aanwezige soorten, functies en netwerken in en rondom het SMP-plangebied. Benoem hierbij essentiële onderdelen en samenhang van het leefgebied (soort-functie combinaties);
- Geef een overzicht (geografisch) van de kwetsbare functies/leefgebieden van beschermde soorten in het plangebied in relatie tot geplande activiteiten.

Bijlage 6 ■ Beschrijving van de effectbepaling

- Beschrijf de rol en het belang van het SMP-plangebied in het netwerk/leefgebied van de betreffende soorten;
- Maak een gedegen inschatting van het netwerk van de verschillende soorten. Hoe verhouden de verschillende functies en leefgebieden zich tot elkaar (vliegroutes, verblijfplaatsen, functioneel leefgebied, foerageergebieden)?
- Beschrijf de geplande activiteiten/werkzaamheden en hoe die zich verhouden in tijd en ruimte binnen het soortenmanagementplangebied en de aangetroffen netwerken/leefgebieden van de betreffende soorten;
- Stel eventueel een knelpuntenanalyse op voor de verschillende soorten en functies. Geef aan hoe het SMP zich verhoudt tot deze knelpunten;
- Beschrijf de negatieve effecten van de geplande activiteiten en werkzaamheden op de aangetroffen functies, netwerken en het functionele leefgebied van alle aanwezige beschermde soorten in het plangebied. Houd daarbij rekening met de intensiteit van de activiteiten in verhouding tot de kwetsbaarheid en randvoorwaarden van de soort-functie combinaties;
- Geef aan hoe de mogelijke effecten zich verhouden tot het duurzaam behouden en versterken van de kwaliteit en kwantiteit van de aanwezige benodigde functies en netwerken voor de lokale populaties van de aangetroffen beschermde soorten;
- Beschrijf hoe de mogelijke effecten zich verhouden tot de lokale Svl van de betreffende soorten. Geef hierbij ook de indicatoren aan die gebruikt worden voor de lokale Svl;
- Geef een concrete lijst en motivering van de verbodsbepalingen die (mogelijk) overtreden worden;
- Neem een overzichtelijke tabel op met daarin de soorten, de aanwezige functies, de effecten en de verbodsbepalingen die van toepassing zijn. Vul dit overzicht aan met een duidelijke analyse van wat dit concreet betekent voor het leefgebied, de staat van instandhouding en het lokaal voorkomen van de betreffende soorten in het SMP-plangebied.

Bijlage 7 ■ Beschrijven van de mitigerende en compenserende maatregelen

- Leg alle mogelijke maatregelen vast in het (concept) mitigatie- en compensatieplan;
- Beschrijf de tijdelijke mitigatie van verblijfplaatsen, belangrijke functies en leefgebied met hierin de:
  - Verschillende tijdelijke maatregelen en voor welke soorten en functies deze ingezet worden
  - Ecologische motivatie voor het aantal, de plaatsing en locaties (geografisch) van tijdelijke alternatieven
  - Ecologische motivatie voor de fasering van tijdelijke alternatieven
- Beschrijf de permanente compensatie van verblijfplaatsen, belangrijke functies en leefgebied met hierin:
  - Beschrijving of en in hoeverre de compenserende maatregelen conform de geldende richtlijnen en kennisdocumenten zijn, of experimenteel
  - De in te zetten permanente compenserende maatregelen per soort en functie. Bij voorkeur met een overzicht en/of een keuzemodel
  - Randvoorwaarden waar de permanente maatregelen aan voldoen per soort en functie en in relatie tot aanwezige (potentiële) natuurwaarden en netwerken van de betreffende populaties binnen het SMP-plangebied
  - Permanente maatregelen moeten ten minste aan de volgende eisen voldoen:
    - o Geschikt voor de betreffende soort en functie
    - o Variatie in de aangebrachte voorzieningen is voldoende aanwezig
    - o Zorgvuldige plaatsing van de maatregelen, ook ten opzichte van de aanwezige en potentiële functies en spreiding
    - o Kwantitatief voldoende alternatieven
    - o Voldoende ondersteunende functies aanwezig in de omgeving (kleine verblijfplaatsen, foerageer- en schuilgelegenheid, verbindende structuren, open water et cetera)
- Korte toelichting op hoe u het duurzaam behoud en onderhoud van de tijdelijke en alternatieve voorzieningen geregeld heeft. Daarnaast moet duidelijk zijn dat alternatieve verblijfplaatsen in de permanente situatie niet in functionaliteit beperkt worden, vanwege een aangepaste inrichting van de buitenruimte. Het gaat hier met name om het functioneel groen en verstoringbronnen, zoals gevel- en straatverlichting;
- De manier waarop de 'plus' gecreëerd wordt. Op welke wijze het huidige netwerk van de verschillende soorten binnen het SMP-plangebied versterkt wordt door middel van het oplossen van de knelpunten, het creëren van nieuwe of het verbeteren van bestaande verblijfplaatsen en functioneel leefgebied.

Bijlage 8 ■ Aandachtspunten ecologisch werkprotocol en logboek

Ecologisch werkprotocol

- Beschrijf per soort en functie:
  - Wijze waarop het doden en verwonden van individuen voorkomen wordt;
  - Toe te passen methoden van ongeschikt maken;
  - Uit te voeren controles voorafgaand aan de start van werkzaamheden en/of activiteiten;
  - Hoe u omgaat met de kwetsbare perioden van aanwezige soorten en functies en welke perioden (data) u hanteert (conform de Kennisdocumenten van BIJ12 of, indien niet beschikbaar, andere documentatie);
  - Hoe u omgaat met de gewenningsperioden van de verschillende functies en soorten die aanwezig zijn (conform de Kennisdocumenten van BIJ12 of, indien niet beschikbaar, andere documentatie);
  - Hoe u omgaat met de fasering van de activiteiten ten opzichte van belangrijke en kwetsbare (potentiële) functies;
  - Borging van voldoende alternatieve verblijfplaatsen;
  - Beschrijving van nieuwe permanente voorzieningen;
  - Manier van borging van het functioneel leefgebied;
  - Manier waarop u voldoet en bijdraagt aan de ecologische 'plus';
  - Manier waarop voldaan wordt aan de zorgplicht.
- Beschrijf de ecologische begeleiding: wie draagt daar zorg voor en op welk moment wordt het ingezet;
- Beschrijf de verantwoordelijkheden, stappen en acties voorafgaand en tijdens de werkzaamheden. Voeg een beschrijving/draaiboek met de communicatielijnen en verantwoordelijkheden in de verschillende fasen van de uitvoering van de voorgenomen werkzaamheden bij.

Logboek

Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden moet u een logboek bijhouden. Deze logboeken verzamelt u op een centrale locatie (bijvoorbeeld gemeentehuis) en moeten ter inzage beschikbaar zijn voor de toezichthouders van de FUMO. Neem hier in ieder geval het volgende in op:

- Initiatiefnemer en uitvoerende partij;
- Begeleidende partij;
- Alle voorzorgsmaatregelen om het doden en verwonden van individuen te voorkomen;
- Borging dat tijdig geschikte en voldoende alternatieven beschikbaar en aanwezig zijn voor de betreffende soort en functie inclusief locaties;
- Ecologische begeleiding en ondernomen acties tijdens de werkzaamheden;
- Controle op natuurinclusieve maatregelen die nodig zijn conform het SMP en de vastlegging hiervan.

Bijlage 9 ■ Inhoud monitoringsplan

Per soort beschrijft u de volgende aspecten:

- Doel(en) van het monitoringsplan. Maak hierin onderscheid tussen het inzichtelijk maken van de populatietrends en de bescherming van kwetsbare functies;
- Methodiek van de monitoring;
- Indicatoren die gebruikt worden bij de monitoring;
- Aspecten die gemonitord worden (populatietrend, belangrijke functies, et cetera);
- Variabelen die gebruikt worden om deze aspecten te meten;
- Wijze van uitvoering en onderzoeksinspanning;
- Periodisering/frequentie van de uitvoering van de monitoring (per functie/doel);
- (Eind) verantwoordelijke voor het uitvoeren en rapporteren van de monitoring;
- Wijze van verslaglegging;
- Wijze en frequentie van de communicatie met betrekking tot de monitoring, de evaluatie en de resultaten naar het bevoegd gezag en andere belanghebbenden.

Bijlage 10 ■ Sleutelfactoren monitoring populatie-ontwikkeling (staat van instandhouding)

Sleutelfactoren bij de monitoring van de populatie-ontwikkeling binnen een SMP:

- Voorafgaand aan de monitoring stelt u vast op basis van welke indicatoren de Svl bepaald wordt;
- Monitoring van de populatie vindt plaats door middel van het lopen of fietsen van vaste transecten, meetpunten of punt-transecten;
- Alle landschapstypen (typen bebouwing, groen, water) moeten vertegenwoordigd zijn binnen de transecten. De transecten zijn bij voorkeur zo gekozen dat er geen kraamkolonies in of nabij de routes of meetpunten aanwezig zijn;
- De transecten moeten meerdere malen binnen het juiste seizoen uitgevoerd worden, bij weersomstandigheden, zoals opgenomen in de desbetreffende richtlijnen en Kennisdocumenten;
- Zorg voor voldoende spreiding in de verschillende transecten/meetpunten in tijd en ruimte. Hoe groter het aantal meetpunten, des te betrouwbaarder de trendbepalingen zijn;
- Zorg ervoor dat de monitoring zoveel mogelijk gestandaardiseerd is. Stel vooraf duidelijk vast welke waarnemingen de onderzoekers tijdens de monitoring wel en niet noteren en op welke wijze en welke middelen zij inzetten bij de monitoring en communiceer hierover.

Bijlage 11 ■ Aandachtspunten bij opstellen van management- en administratieplan

- Breng de verschillende interne processen in beeld die relevant zijn voor de uitvoering van het SMP;
- Benoem de verantwoordelijkheden en voeg een draaiboek toe met de stappen die ondernomen worden om te werken met een SMP;
- Zorg voor de beantwoording van de volgende vragen:
  - Wie interpreteert, evalueert en neemt de beslissingen wanneer het bijsturen van de maatregelen, de werkwijze of het onderzoek noodzakelijk is?
  - Wie is of zijn bij de uitvoering van de voorgenomen ingrepen verantwoordelijk?
  - Wie is het aanspreekpunt en hoe wordt dit geborgd als er een wisseling plaatsvindt?
  - Hoe wordt het overzicht behouden in de planning van de voorgenomen ingrepen in relatie met de gewenningsperioden en de uitgevoerde maatregelen, zoals alternatieve verblijfplaatsen?
  - Hoe wordt het totale overzicht behouden tussen verschillende maatregelen, de planning en de ingrepen en activiteiten binnen het SMP-plangebied?
  - Hoe vindt de communicatie onderling en met betrekking tot de monitoring, de evaluatie en de resultaten plaats?
  - Op welke momenten (tussenevaluaties) en aan wie worden de resultaten van de monitoring gerapporteerd?
  - Zijn draaiboeken opgesteld waarin de te nemen stappen bij incidenten of tegenvallende resultaten beschreven staan?

Bijlage 12 ■ Contactgegevens provincie

Heeft u interesse in het opstellen van een SMP en het aanvragen van een gebiedsgerichte ontheffing? Neem dan contact op met:

Team Groene Regelgeving
Via het e-mailadres: wnb@fryslan.frl

We helpen u graag op weg met de uitvraag voor het ecologisch onderzoek en informeren u graag over subsidiemogelijkheden voor gemeenten voor het opstellen van een SMP.

Colofon

Datum: September 2023

Opgesteld door: Provincie Fryslân,
Team Groene Regelgeving,
afdeling Omgevingszaken

Adresgegevens: Provincie Fryslân
Postbus 20120
8900 HM Leeuwarden